

Басюк Н.А. Інноваційні підходи до виховання у молодших школярів інтересу до особистості іншої людини на уроках «Я у світі» // Митець – культура – виміри часу. Міжнародні наукові читання 2016 в музеї Бориса Лятошинського в Житомирі : зб. статей / ред.-упор. Л.М. Єршова, К.І. Новосельський. – Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2016. – С. 217-225. [500 с.].

Наталія Басюк,

Житомир (Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІНТЕРЕСУ ДО ОСОБИСТОСТІ ІНШОЇ ЛЮДИНИ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ»

У статті представлені результати теоретичного аналізу понять «цінності», «ціннісні орієнтації», розкрито зміст поняття «інтерес до особистості іншої людини». Визначено сучасні форми і методи, спрямовані на виховання у молодших школярів інтересу до особистості іншої людини як найвищої цінності, що реалізуються на уроках «Я у світі» у початковій школі.

Ключові слова: інтерес до особистості іншої людини, цінність, ціннісні орієнтації, молодший школяр, навчальна дисципліна «Я у світі».

Проблема формування гуманності підростаючого покоління є однією з найбільш значущих і в той же час важко розв'язуваних у педагогічній практиці. В останні роки вона ще більше загострилася внаслідок змін, які відбуваються на усіх рівнях життя нашого суспільства. Легкість в оволодінні сучасними технологіями та складною технікою поєднується з невмінням і небажанням сучасної молоді встановлювати конструктивні стосунки з оточуючими. Агресивність по відношенню до людей і тварин, грубість, озлобленість, байдужість, емоційна глухота є характерними рисами досить значної частини сучасної молоді. Засоби масової інформації мало не щодня інформують українське суспільство про випадки жорстокого поводження підлітків з немічними людьми і беззахисними тваринами. Сьогодні молоде покоління, не маючи внутрішнього міцного «фундаменту», опинилося на роздоріжжі морального вибору. І доволі часто цей вибір робиться на користь сваволі, жорстокості, самопіднесення через приниження інших. Здається парадоксальним факт: чим більш розвивається суспільство в науково-

технічному плані, тим біднішає його моральність. А це – прямий шлях до саморуйнування.

Великі надії у розв'язанні цієї проблеми покладаються на дошкільні навчальні заклади та школу, які сьогодні працюють над удосконаленням старих і пошуком нових ефективних методик і технологій виховного впливу, що відповідали б вимогам дійсності. Вже в учнів початкової школи потрібно інтенсивно розвивати сприйнятливність до емоційних станів інших та здатність орієнтуватися у цих станах. А це в повній мірі охоплює поняття «інтерес до особистості іншої людини».

Метою статті є розкриття змісту поняття «інтерес до особистості іншої людини» та сучасних форм і методів навчання на уроках «Я у світі».

Визначення поняття «інтерес до особистості іншої людини» є доволі складним. Тому для кращого розуміння сутності окресленого феномену розглянемо окремі його складові. Зокрема, враховуючи співвідношення поняття «інтерес до особистості іншої людини» з поняттями «цінність», «ціннісні орієнтації», «ціннісне ставлення до людини», наголосимо на необхідності визначення предметного поля означеного поняття.

Поняття «цінність» завжди було об'єктом цікавості філософів, соціологів, політологів, психологів та педагогів, що знайшло своє відбиття в багатьох концепціях та теоріях цінностей. У психолого-педагогічному словнику Е. Рапацевича поняття «цінності» використовується для тлумачення об'єктів, явищ, їх властивостей і навіть абстрактних ідей, що втілюватимуть у собі громадські ідеали та виступаючих таким чином як еталон належного [6, с. 738].

У психологічному словнику-довіднику за редакцією М. Кордуелла «цінність – поняття, яке позначає об'єкти, явища, їх властивості, а також абстрактні ідеї, які втілюють в собі громадські ідеали і виступають як еталони буття» [5, с. 385].

Узагальнюючий аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури переконує в тому, що цінність є складним комплексним утворенням, яке міститься в пізнавальних структурах, процесах соціального життя і культури, світогляді людини.

У педагогіці цінності досліджуються в контексті виховання й емоційного розвитку індивіда, його навчання і світоглядного становлення. Вибір системи цінностей – головне питання, яке виникає у визначенні змісту виховання, оскільки воно передбачає передачу підростаючому поколінню соціального досвіду людства, розвиток здібностей та практичної діяльності, а також формування і зміну ставлень людини до себе та інших, до світу в цілому. У Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів зазначається, що «серцевиною ідеології в українському суспільстві має стати гуманістична мораль, яка базується на загальнолюдських моральних цінностях».

Складна природа цінностей зумовила й різні підходи до їх класифікації (В. Василенко, О. Дробницький, А. Здравомислов, В. Момов, В. Ядов та ін.). Ми погоджуємося з думкою тих науковців, які розглядають духовні цінності як ієрархічну систему ідеалів, цілей та понять, репрезентують її п'ятьма сферами функціонування цінностей: абсолютні вічні (загальнолюдські), національні (культурно-національні), громадянські (суспільні), сімейні та цінності особистого життя.

Поширеною є класифікація індивідуальних цінностей І. Беха. Він розрізняє термінальні та інструментальні цінності. Термінальні цінності – це те, що є найбільш бажаним та емоційно привабливим для особистості, описує ідеальний стан її буття і виконує функцію вибору цілей та способів їх досягнення. Інструментальні цінності – це модус (спосіб) поведінки або дій, не пов'язаних безпосередньо з метою. До інструментальних цінностей належать моральні цінності, ціннісні компетенції [1].

Кожна людина має свій набір життєвих цінностей і свою діяльність завжди будує у відповідності з нормативами і цінностями. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей суспільної діяльності людей і відображається категорією «ціннісні орієнтації».

Найбільш глибокими і методично обґрунтованими вважаються дослідження ціннісних орієнтацій, проведені в 60-х – 70-х роках американським вченим М. Рокичем і його послідовниками. Ціннісну орієнтацію М. Рокич

визначає як «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи певна мета існування з особистісного чи соціального погляду має перевагу над протилежним способом поведінки чи метою діяльності»[2].

Ціннісні орієнтації – відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, способів розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини [2].

Ціннісне ставлення до людини, визнання її найвищою цінністю містить також поведінкові аспекти культури людських взаємин, які в повсякденному житті мають вигляд різних «технологій» діяльності та поведінки. Те, як ставляться до людини інші, більшою мірою визначає її ставлення до себе. Ставлення до людей складає основну канву людського життя, її стрижень. Те, чого варта людина, визначається її ставленням до інших.

В умовах гуманістичного виховання інтерес до іншої людини розглядається нами як особлива цінність, що є системою установок, мотивів, потреб, поглядів і переконань, в основі яких лежать принципи ціннісного ставлення до інших людей, які проявляються в активно-діяльному ставленні до людей і ґрунтуються на визнанні людини як найвищої цінності. Саме потреби, інтереси, почуття, переконання, що виконують роль внутрішньої спонуки гуманних вчинків, і є тим «будівельним матеріалом», для простих якостей, які структурують гуманність.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять педагогічні погляди В. Білоусової, яка у ставленні до іншої людини виокремлювала гуманізм (визнання цінності іншої людини, цінності життя, дбайливість, захист) і антигуманізм (байдужість, нехтування, ненависть, мізантропія). “Якщо людина –мета, то визначальними у ставленні до неї є довіра, доброзичливість, повага, толерантність. Якщо ж людина засіб, то її лише використовують, спустошують і відкидають як непотрібну річ” [1, с.95]. Зокрема, дослідниця розглядала ціннісне ставлення до людини у контексті гуманізації відносин, культури людських відносин, де людина виступає одночасно суб'єктом і об'єктом, тобто ставлення до інших людей і до себе посідає стрижневе місце у

характері кожної людини. Організація педагогічного процесу розглядається нею як цілісна динамічна сукупність суб'єкт-суб'єктних взаємодій педагога і школяра, дітей на основі гуманістичної моралі, діалогічної культури і співтворчості [1, с.110].

Ідеї В. Білоусової набули підтвердження у дослідженнях В. Киричок, яка звернула увагу на зв'язок ціннісного ставлення до людини з потребами, мотивами, емоційними процесами і почуттями. Окрім того, ціннісне ставлення до людини виконує ряд функцій: регуляторну (регулює міжособистісні стосунки), оцінну (оцінювання з точки зору потреби, корисності, прийнятності), емоційну (сприяє вираженню почуттів, спонукає до рефлексії), діяльнісну (виявляється у конкретних вчинках і діях). На її думку, “ціннісне ставлення до іншої людини – основа гуманного ставлення, позитивно-активне діяльне міжособистісне взаємовідношення, що ґрунтується на повазі до людського життя, усвідомленні його недоторканості, визнанні його найвищою цінністю. Воно проявляється у постійному дотриманні гуманістичних принципів, норм і вимог у взаєминах з людьми, а також в альтруїстичному характері переживань і почуттів; визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на позитивне волевиявлення; орієнтації на позитивне в людях; здатності до морального вдосконалення; постійній спрямованості на іншу людину, повазі її гідності; доброзичливості, довірі, співчутті, співпереживанні, доброті, своєчасній допомозі, доброчесності й милосерді; переживанні глибокого задоволення від безкорисливого піклування про людей; терпимості й толерантності до інших моральних поглядів” [3].

Російський педагог Н. Щуркова здійснила спробу осмислення ціннісного ставлення до іншої людини у практичній діяльності педагога. На її думку, поняття “Я” та “Інший” є взаємопов'язаними, а такі моральні якості, як чесність, порядність, вірність відображають ціннісне ставлення до людини і свідчать про визнання людської гідності. Виходячи з цього, Н. Щуркова радить педагогам донести до дітей, що “Інший” є нашим віддзеркаленням; пізнання себе відбувається також завдяки “Іншому”; ставлення до іншої людини виступає критерієм самооцінки; визнання власної свободи і свободи іншого

тощо. Забезпечити таке виховання може “організація виховного процесу на основі колективно-продуманих і прийнятих всіма членами колективу норм і правил поведінки, у результаті чого формуються позитивні поведінкові традиції, тобто реалізується етична поведінка у ставленні до іншого “Я” [8, с. 80].

До змістових компонентів інтересу до особистості іншої людини ми віднесли: людяність, повагу до людської гідності, справедливість, толерантність, відповідальність.

Широкі потенційні можливості для виховання інтересу до іншої людини має навчальний предмет «Я у світі». Його змістове наповнення – суспільствознавче - зосереджує учнів 3-х і 4-х класів на усвідомленні цінності життя людини, морально-правових норм поведінки в суспільстві. Аналіз програм і змісту підручників «Я у світі» (автори Н. Бібік; О. Тагліна, Г. Іванова) показав, що у їх змісті закладений моральний потенціал, але, оскільки урок проводиться один раз на тиждень, цього є недостатньо для повноцінного процесу гуманістичного виховання. Тому в центрі уваги має бути не лише зміст програм і підручників, а й форми і методи, які використовуються на уроках «Я у світі». Серед методів навчання й виховання, які дозволяють успішно реалізувати виховання ціннісного ставлення до людини, педагогами були названі насамперед класичні традиційні методи, а саме: спостереження, бесіди, приклади з літературних творів, перегляд кінофільмів, діафільмів, робота в парах, робота в групах. Інколи – це поєднання словесних та наочно-практичних методів, частіше – метод ситуацій. Поодинокими були відповіді, в яких називалися ігрові методи (рольові, сюжетно-рольові ігри), метод проєктів.

Як бачимо, у своїй роботі педагоги надають перевагу словесним і наочним методам, які не дають високих результатів. Вони є методами зовнішнього впливу на особистість, оскільки не зумовлюють досягнення достатнього рівня її внутрішньої активності. Значна частина виховних методів ігнорує почуття, право на свободу і самостійність дитини, внаслідок чого у неї формуються розмиті ціннісні орієнтації та життєві цілі. Виховання ж досягає мети, коли вміє спрямувати власну діяльність дитини. Тому урок «Я у світі»

повинен включати дитину у виховну діяльність, точніше в самодіяльність, яка розгортається під дією виховних впливів.

Разом з тим результати опитування учнів переконливо засвідчили розбіжність між отриманими моральними знаннями і їх реальним впровадженням. Причина такого явища в тому, що моральні знання у дітей засвоюються формально, без їх емоційного відображення, без достатнього вміння примінити в конкретній ситуації. Це пояснюється віковою особливістю дитини, яка ще тільки вчиться орієнтуватися в розмаїтті життєвих ситуацій, вчиться співставляти власні уявлення з реальними вчинками і конкретною поведінкою. У процесі виховання і самовиховання моральні вимоги суспільства, які спочатку сприймалися школярем як зовнішні фактори, переносяться у внутрішній план, в совість, в переконання, в особисті вимоги. Уроки «Я у світі» допомагають вирішити цю проблему. На уроках діти шляхом участі у тренінгових вправах, етюдах, інсценізаціях набувають достатнього практичного досвіду, втілюють наявні теоретичні знання у власні поведінкові акти, готують себе до зустрічі з реальною ситуацією. Завдання вчителя полягає в тому, щоб показати школярам практичну значущість моральних знань, умінь і навичок у щоденному житті. Головне – створювати на уроках «Я у світі» ситуації, в яких вони відчують потребу в тих або інших знаннях. Важливо, щоб школярі усвідомлювали, для чого це потрібно, яке це має значення для їх вихованості. Це дозволить просуватися від елементарних навичок поведінки до вищого рівня, що потребує самостійності у прийнятті рішення і морального вибору, вироблення здатності дитини не лише зважати на свої власні мотиви і дії, а й враховувати групові і колективні інтереси.

Ще одна особливість молодшого шкільного віку – перевага емоцій у стосунках з іншими. Розвиток спілкування з ровесниками знаменує нову стадію емоційного розвитку – появу емоційної децентрації; активно розвиваються соціальні емоції. Важливою особливістю молодшого школяра є виникнення просоціальної поведінки, мотивованої моральними міркуваннями, обов'язком, альтруїстичними установками. Спрямованість інтересів у соціальних відносинах зазнає змін: якщо у першому класі для дитини значимою особою є

вчитель, то з віком усе тіснішими стають контакти з однокласниками, причому спілкування має в основному гомосоціальний характер.

Для успішної соціалізації молодших школярів потрібні такі умови, які б забезпечували їм можливість критично переосмислювати і відбирати те, що пропонує соціум. Головне – це набуття учнем соціального досвіду, який буде впливати на його дії, вчинки, на формування його бажань та інтересів, спрямовувати або стримувати його активність, тобто впливати на свідомість. Як зазначає В. Киричок, молодший шкільний вік є сприятливим для виховання у дитини здібності цінувати особистість людини, що, у свою чергу, відкриває можливість формувати гуманне ставлення до інших людей [4].

Обираючи методику проведення уроку, педагог використовує яскраві образи, цікаві дітям форми (рольові, сюжетно-рольові ігри, драматизації, змагання та ін.), мистецтво, музику, живопис.

Дослідження показало, що виховання інтересу до людини як цінності значною мірою залежить від систематичного вправлення у добродійних вчинках. Це потребує використання системи методів і форм практичної спрямованості, які поставлять школяра в умови, близькі до життя, покажуть потребу в моральних знаннях і забезпечать їх перетворення у площину поведінки (інсценізації, етичні і поведінкові тренінги, драматизації, проблемне навчання, вправи, проектна діяльність, колективно творчі справи та інші).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Енциклопедія освіти /Академія педагогічних наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Киричок В. А. Гуманне ставлення до дитини: методичний посібник [для вчителів] Віра Андріївна Киричок. – К.: Інфодрук, 2004. – 56с.
4. Киричок В.А. Ціннісне ставлення / В.А.Киричок // Енциклопедія освіти / АПН України; гол. ред. В.Г. Кремень.–К.: Юрінком Інтер, 2008. –С. 991.
5. Кордуэлл М. Психология. Словарь-справочник. – М, 2000. – 448 с.

6. Рапацевич Е.С. Психолого-педагогический словарь /Сост. Е.С. Рапацевич. – Минск: Современ. слово, 2006. – 928 с.
7. Щуркова Н.Е. Классный час: Поговорим о жизни...: Материалы для воспитателей и классных руководителей. – 2-е изд., испр. и доп. – М, : АРКТИ, 2008. – 168 с.
8. Щуркова Н.Е. Мухин М.И. Желанова А.В. Новое воспитание в новой школе /Под общ. Ред. Н.Е. Щурковой. – М.: АРКТИ, 2012. – 264 с.

*Natalia Basyuk,
Zhytomyr (Ukraine)*

***INNOVATIVE APPROACHES TO THE UPBRINGING IN THE JUNIOR
PUPILS THE INTEREST TO OTHER PEOPLE AT THE LESSONS "I AM IN
THE WORLD"***

The article presents the results of the theoretical analysis of the concepts "the values", "the valuable orientations"; the concept "the interest to the personality of another person". Contemporary forms and methods aimed at upbringing in the junior pupils the interest to the personality of another person as the highest value that are realized at lessons "I am in the world" in elementary school are defined.

Key words: *the interest to the personality of another person; value; value orientation;' junior pupils; academic discipline "I am in the world".*

*Наталья Басюк
Житомир (Украина)*

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ВОСПИТАНИЮ В МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ ИНТЕРЕСА К ЛИЧНОСТИ ДРУГОГО ЧЕЛОВЕКА НА
УРОКАХ «Я В МИРЕ»**

В статье представлены результаты теоретического анализа понятий «ценности», «ценностные ориентации», раскрыто содержание понятия «интерес к личности другого человека». Определены современные формы и методы, направленные на воспитание у младших школьников интереса к

личности другого человека как наивысшей ценности, что реализуется на уроках «Я в мире».

Ключевые слова: интерес к личности другого человека, ценность, ценностные ориентации, младший школьник, учебный предмет «Я в мире».